

СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р Мая Григориевна Ляпина, дм, дн
Медицински колеж „Й. Филаретова” – Медицински университет - София

Основание: член на Научното жури, назначено със Заповед № РД-20/15.01.2024 г. на Директора на НЦОЗА - София и Решение на Научен съвет на НЦОЗА (Протокол № 30/11.01.2024 г.).

Относно: Дисертационен труд за придобиване на образователна и научна степен „Доктор”, по научната специалност „Хигиена”, в професионално направление 7.1. „Медицина“ от област на висшето образование 7. Здравеопазване и спорт.

Автор на дисертационния труд: Ралица Ивайлова Стоянова, докторант на самостоятелна подготовка към отдел „Здраве при работа“, Дирекция „Обществено здраве и здравен риск“, Национален център по обществено здраве и анализи – София.

Тема: „Стрес и работоспособност при специалисти здравни грижи в болничната помощ“

Научен ръководител:
доц. Катя Вангелова, дб

Представеният ми дисертационен труд на докторанта **Ралица Ивайлова Стоянова** отговаря на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България и Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в Национален център по обществено здраве и анализи.

Биографични данни и професионално развитие на докторанта

Ралица Ивайлова Стоянова завършва висше образование с образователно-квалификационна степен „Еколог – магистър по опазване на природната среда” в Софийски университет “Св. Климент Охридски”, Биологически факултет през 2009 г. Тя е докторант на самостоятелна подготовка към отдел „Здраве при работа“, Дирекция „Обществено здраве и здравен риск“, Национален център по обществено здраве и анализи – София. Придобитият ѝ професионален опит е последователно като независим експерт в сферата на екологията (2009 – 2013 г.), след което, до 2016 г. като експерт и от 2016 г. и понастоящем работи като асистент в Национален център по обществено здраве и анализи. Участва в редица изследвания, свързани с безопасността и здравето при работа, оценка на професионалните рискови фактори за различни професионални групи, хормонален скрининг. Провела е редица обучения и е участвала в семинари и уебинари в областта на физиологията и психологията на труда в България и чужбина.

Владее добре английски език. Ралица Стоянова е квалифициран в областта на физиологията на труда учен.

Обща характеристика на дисертационния труд

Представеният дисертационен труд е с обем 141 стандартни страници и е онагледен с 30 фигури и 31 таблици. Библиографията включва 172 литературни източника, от които 14 на кирилица.

Структурата на дисертационния труд отговаря на изискванията и се състои от въведение – 2 стр., литературен обзор на 24 страници, разделен на следните логически свързани части: стрес при работа с обсъдени психосоциални рискове на работното място и професионални рискови фактори в здравеопазването; биохимична характеристика на стреса, биомаркери на стреса; влияние на стреса и сменната работа върху здравето на работещите; концепция за работоспособността; заключение, както и хипотеза за изследването.

Актуалност и значимост на темата на дисертационния труд

Характерно за сектора на здравеопазването е въздействието на широк спектър от рискове на работното място, в това число и на психосоциални такива. Психосоциалните рискове могат да упражнят сериозни неблагоприятни въздействия върху психичното и физическото здраве, както и да доведат до отрицателни икономически последици. Стресът при работа е втория по разпространение здравословен проблем след мускулно-скелетните увреждания. Според Европейската агенция за здраве и безопасност при работа, психосоциалните рискове се смятат за по-голямо предизвикателство и е трудно да бъдат управлявани в сравнение с „традиционните“ рискове.

Във връзка със задълбочаващия се пред годините кадрови дефицит на специалисти по здравни грижи в болничната помощ се налага честото полагане на извънреден труд, работата на смени и при недостиг на време, незадоволително заплащане – фактори, които са допълнителен психосоциален стресор за тази професионална група. Друго предизвикателство е повишаването на средната възраст на работещите в този сектор и необходимостта те да имат добро ниво на работоспособност за да отговарят на изискванията на трудовата си задача, предвид нормалните процеси на стареене, наличието на хронични или други заболявания. Аспектите на безопасността и здравето при работа на здравните работници, обаче често се пренебрегват. Във връзка с горното, актуалността на темата на дисертационния труд е безспорна.

Цел и задачи

Изведеното от литературния обзор заключение, както и формулираната хипотеза за изследването насочват по логичен начин към целта и задачите. Целта на дисертационния труд е формулирана точно и конкретно, а етапите на изследването са представят като 5 отделни задачи, които са изпълнени.

Материал и методи

За постигане на целта и изпълнение на задачите на дисертационния труд, в проучването е обхванат внушителен по брой контингент - 1811 специалисти по здравни грижи от 19 болници в гр. София. Избраните методи са обосновани с подходяща мотивация.

Използвана е анкетна карта за оценка на стреса, базирана на кратката версия на Германския инструмент за анализ на стреса при здравни специалисти с добавени въпроси относно субективната оценка за работа с висок темп и напрежение и при необходимост от поддържане на постоянна концентрация. Проследени са и субективната оценка за здраве и наличието на психосоматичните оплаквания. При група от 48 болнични медицински сестри е проследена концентрацията на кортизол в слюнка, успоредно с анкетна карта в края на всяка работна смяна, включваща седем въпроса за различни стрес симптоми. Извършена е оценка на работоспособността и детерминантите ѝ чрез Индекс на работоспособност разработен от Финландският институт по здраве при работа. Методите, събраните и обработени материали са прецизно и точно описани. Подходящо са подбрани и математико-статистическите методи.

Резултати и обсъждане

При описание на резултатите текстуалното обяснение следва таблиците и графиките, след въвеждането в текста на съответните понятия. При обсъждането на резултатите са разгледани изчерпателно връзките между установеното за различните групи. Насоки за обобщение на резултатите дава и сравнителният анализ с литературните източници. Идентифицирани са основните психосоциални рискове и детерминантите на стреса и работоспособността при обхванатия контингент специалисти по здравни грижи – сменна работа с полагане на нощен и извънреден труд на фона на застаряваща на работна сила; характеристики на работата, изискваща концентрация и напрежение и изпълнявана с висок темп, емоционално натоварване и незадоволително заплащане. Изброеното допринася за честотата на психосоматичната симптоматика. Високите стойности на оценките за емоционално и физическо изтощение се обективизират и от установените нива на кортизол в слюнка при медицински сестри – изследване, извършено за първи път у нас. Дискутирани са факторите, определящи нивата на работоспособност на изследваните, с използването на индекс на работоспособност. Считам за важен практически принос очертаната възможност за разработване на диференцирани мерки за подобряване организацията на труда и повишаване на работоспособността за различни професионални групи специалисти здравни грижи и на базата на анализ на работоспособността. Разработени са препоръки за ограничаване на риска за здравето при специалисти по здравни грижи в болничната помощ. Въз основа на проучването са формулирани 12 изводи, които логически следват от поставените задачи и обобщават най-важните резултати от направените проучвания. Дефинираните приноси са базирани на собствените резултати.

Автореферат и публикации във връзка с дисертационния труд

Структурата и съдържанието на автореферата към дисертационния труд са в съответствие със законните изисквания. Стегнато, но изчерпателно са представени най-важните характеристики на научното изследване и получените резултати. Във връзка с дисертационния труд докторантката е представила 6 публикации – 5 в български и 1 в международни научни издания, както и 6 участия в научни събития.

Заклучение

Представеният дисертационен труд е самостоятелно и задълбочено изследване по актуален проблем, с постигнати конкретни научно-теоретични и научно-приложни резултати. Изследователските методи са правилно подбрани и надлежно описани. Резултатите са представени изчерпателно, онагледени са отлично и в логическа последователност. Обсъждането на резултатите показва добрата подготовка на Ралица Стоянова. Формулираните изводи дават основание да се очаква практическата им приложимост.

Въз основа на изложеното давам **ПОЛОЖИТЕЛНА ОЦЕНКА** на дисертационния труд на Ралица Стоянова и предлагам на Научното жури да ѝ бъде присъдена образователната научната и степен „Доктор“.

София, 12. 02. 2024 г.

доц. д-р Мая Ляпина, дм, дн